

לכוח ולסמלי הכוח – שהרי כך עושות, לאמיתו של דבר, הדתות האליליות, כאז כן היום. אני רוצה באברהם, אומר אלוהים, "לִמְעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת בְּנֵי וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (בראשית יח, יט).

להיות יהודי פירושו לערער על המוסכמה הרווחת מסביב כאשר, כפי שקורה לא אחת, העמים נסחפים אחר אלילים. כך קרה באירופה: במאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים. זה היה עידן הלאומנות: המרדף אחר הכוח בשמה של מדינת-הלאום, מרדף שהוביל לשתי מלחמות עולם ולמותם של עשרות מיליונים. גם עכשיו מכים בנו זנבותיו העשנים של עידן זה, כאשר קוריאה הצפונית ואיראן שואפות לכפות בכוח הגרעין את שאיפות הגדלות שלהן, וכאשר ברחבי המזרח התיכון ואפריקה מדינות מידרדרות לאלומות ולמה שתומס הובס כינה "מלחמה של כל אדם כנגד כל אדם"¹.

טעות היא לחשוב על אלילים במונחים של מראה חיצוני – פסלים, צלמיות, איקונות. הללו שייכים בעיקר לעולם העתיק, ואנו רחקנו משם. הדרך הנכונה לחשוב על אלילים היא להתבונן במה שהם מייצגים. הם מסמלים כוח. כאלה היו האל רע למצרים הקדמונים, הבעל לכנענים, כמוש למואבים, זאוס ליוונים – וכאלה הם הטילים והפצצות למחבלים ולמדינות פורעות חוק בימינו. אלילים.

הכוח מאפשר לנו לשלוט על אחרים בלי הסכמתם. כדברי האתונאים, על פי ההיסטוריון היווני תוקידידס: "החזקים מבצעים מה שיש לאל ידם, והחלשים נכנעים להם"². היהדות היא ביקורת מתמשכת על הכוח. למסקנה זו הגעתי לאחר שנות חיים של לימוד במקורות היהדות. היהדות עניינה כינונה של אומה על אדני המחויבות ההדדית והאחריות הקיבוצית. היהדות עניינה בנייתה של חברה הרואה בכל אדם מי שנברא בצלם אלוהים וכדמותו. היהדות

האומץ לנהוג אחרת

המנהיגים הם המוליכים. אין פירוש הדבר ששום דבר אינו מוליך אותם. אבל מה שמוליך אותם שונה ממה שמוליך את רוב האנשים. המנהיגים אינם פועלים מתוך קונפורמיות. הם אינם עושים מה שאחרים עושים רק מפני שאחרים עושים כך. הם הולכים אחרי קול פנימי, הם נענים לקריאה. הם רואים לא את מה שישנו, אלא את מה שעשוי להיות. הם חושבים מחוץ לקופסה. הם צועדים לשיר לִכֶּת אחר.

סמלה הדרמטי ביותר של התופעה, מאז ומעולם, הן מילותיו של אלוהים לאברהם, המילים שהוציאו את ההיסטוריה היהודית לדרך: "לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ וּמִמִּלְדָּתְךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אֶרְאֶךָ" (בראשית יב, א).

למה נחוצה הייתה העקירה הזו? כי בדרך כלל אנשים פועלים מתוך קונפורמיות. הם מסתגלים למוסכמות זמנם ומקומם, וסופגים את התרבות שסביבם: מֵאֶרֶץ. ברובד עמוק יותר, הם מושפעים מחבריהם ומשכניהם: מִמִּלְדָּתְךָ. ובעומק העומקים הם מעוצבים בידי הוריהם והמשפחה שגדלו בה: מִבֵּית אָבִיךָ.

אני רוצה שתהיה שונה, אומר אלוהים לאברהם. לא שוני לשם שוני, אלא שוני שמטרתו להתחיל משהו חדש: דת שלא תסגור

עניינה חזון, שמעולם לא הוגשם במלואו אך מעולם גם לא נזנח, בדבר עולם של צדקה ומשפט, עולם שבו "לא ירעו ולא ישחיתו בְּכָל הָרָקָדְשִׁי, כִּי מִלְאָה הָאָרֶץ דָּעָה אֶת ה' פְּמִים לִיָּם מִכֶּסֶּם" (ישעיה יא, ט).

אברהם הוא בלי ספק האדם המשפיע ביותר בהיסטוריה. כיום רואים עצמם כממשיכי דרכו 2.3 מיליארד נוצרים, 1.8 מיליארד מוסלמים ועוד 14 מיליון יהודים – למעלה ממחצית האנושות. אבל אברהם לא משל בשום אימפריה, לא פיקד על שום צבא גדול, לא עשה שום נס ואפילו לא נשא דברי נבואה. הוא הדוגמה העילאית בכל ימי היות האדם על האדמה להשפעה בלי כוח.

מה אם כן סוד השפעתו? הוא היה מוכן להיות אחר. חז"ל אומרים שהוא נקרא "עברי" כי "כל העולם מעבר אחד – והוא מעבר אחד"³. כל מנהיג יודע שלפעמים מנהיגות פירושה בדידות. ובכל זאת המנהיג ממשיך ועושה את מה שהוא צריך לעשות, כי הוא יודע שלא תמיד הרוב צודק, ולא תמיד יש חוכמה בחוכמה המקובלת. דגים מתים שטים עם הזרם. דגים חיים שוחים נגד הזרם. כאלה הם המצפון והאומץ. כאלה הם גם בניו של אברהם. הם מוכנים להעמיד את אלילי הזמן במבחן.

בשנים שאחרי השואה הוטרדו פסיכולוגים ואנשי מדעי החברה בשאלה מדוע אנשים כה רבים היום מוכנים לשתף פעולה, בין במעשה ובין בהסכמה שבשתיקה, עם משטר שביצע פשע נגד האנושות שהוא מן הנוראים בהיסטוריה.

אחד הניסויים העיקריים שנערכו כדי לנסות לענות על כך נעשה בידי סולומון אש. הוא אסף קבוצה של אנשים וביקש מהם

לבצע סדרה של מטלות חשיבה פשוטות. הראו לקבוצה שני כרטיסים, אחד עם קו והשני עם שלושה קווים באורכים שונים, והנבדקים נשאלו איזה מהקווים זהה באורכו לקו שבכרטיס הראשון. בהיעדרו של אחד הנבדקים תדרך אש את כל חברי הקבוצה האחרים לענות תחילה תשובות נכונות, ואז, בכרטיסים הבאים, לתת בדרך כלל תשובות שגויות במתכוון. בחלק ניכר מהמקרים, הנבדק שלא ידע על המזימה השיב תשובות שקל היה לראות שהן שגויות – מפני שכל האחרים ענו כך. זהו כוחו של הלחץ הקבוצתי. הוא עלול לגרום לנו לומר דבר שאנחנו יודעים שהוא כוזב – כי כך כולם אומרים.

תוצאות מבהילות אפילו יותר היו ל"ניסוי סטנפורד" שפיליפ זימברדו ערך בראשית שנות השבעים. המשתתפים, סטודנטים באוניברסיטה, הושמו במתקן דמוי כלא, וחולקו באופן אקראי לשתי קבוצות: אסירים וסוהרים. בתוך ימים ספורים, הסטודנטים שקיבלו במשחק את תפקיד הסוהרים החלו להתעמר ב"אסירים", ובכמה מקרים מדובר היה בעינויי נפש של ממש. הסטודנטים שגילמו אסירים השלימו עם מצבם, ואף צידדו בסוהרים במאבקם ב"אסירים" אחדים שגילו התנגדות. הניסוי נקטע לאחר שישה ימים, שבהם אפילו זימברדו מצא את עצמו נשאב אל המציאות המלאכותית שהוא יצר. הלחץ להתנהג בהתאם לתפקיד שהוקצה לאדם הוא כה חזק, שהוא עלול לגרום לו לעשות את מה שהוא יודע שהינו רע.

על כן נצטווה אברהם, בצאתו לשליחות חייו, ללכת "מֵאֲרָצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ": רק כך יוכל להשתחרר מהלחץ לקונפורמיות. מנהיגים צריכים להיות מוכנים לחרוג מהמוסכמה. אחד מחוקריה הדגולים של המנהיגות, וורן בֶּנִיס, כותב: "בהגיענו לגיל בשלות, העולם כבר עיצב אותנו במידה רבה מכפי שאנו משערים. משפחתנו, חברינו, החברה בכלל – כל אלה כבר אמרו

לנו, במילים ובהדגמות, איך להיות. מתי מתחילים אנשים להיעשות מנהיגים? ברגע שהם מחליטים בעצמם איך להיות".⁴

אחת הסיבות לכך שיהודים נעשו מנהיגים כמעט בכל זירה של מפעלות האנושות, מעל ומעבר לשיעורם המספרי, היא נכונותם להיות שונים. לאורך אלפי שנים היהודים הם דוגמה נדירה לקבוצה המסרבת להיטמע בתרבות השלטת או לאמץ את הדת השלטת.

במחקרו של סולומון אש היה ממצא נוסף ראוי לציון: די היה בכך שאדם אחד בקבוצה, לבד מאותו נבדק שאינו יודע על המזימה, יהיה מוכן לצדד בעמדתו של הנבדק ההוא ולומר את האמת באשר לאורך הקווים – כדי שהנבדק יקבל אומץ לעמוד מול הקונסנזוס. כך אפשר להבין איך היהודים הקימו קהילות למרות מספרם המועט. קשה להנהיג לבד, אך קשה הרבה פחות להנהיג עם שותפים לדרך, אפילו אם המנהיג ושותפיו הם עדיין מיעוט קטן.

היהודים הוא קול-הנגד בשיחה הגדולה של האנושות. כיהודים, איננו הולכים אחר הרוב רק מפני שהוא רוב. עידן אחרי עידן, מאה אחרי מאה, היהודים נכוננו לנהוג כמוצע בשירו האלמותי של רוברט פרוסט:

שְׁנֵי שְׂבִילִים פִּיעֵר, לְבָחַר אוּ לְדָחוּת –
אֶךְ פָּנִיתִי בְּזֶה שְׂדֵרְכּוֹ בּוֹ פָּחוּת,
וְזֶה הֶהְבֵּדֵל שֶׁשָּׁנָה אֶת הַכֹּל.⁵

זהו ההבדל שיוצר אומה של מנהיגים.

שאלות לשולחן השבת:

- מתי החל אברהם את מסעו, אחרי מה הוא הלך ואיך הוליך אחרים אחריו?
- מתי נכון לבחור בִּשְׂבִיל "שדרכו בו פחות"?
- האם סיפורו של אברהם מעורר בכם רצון לערער על אלילי זמננו? ואם כן, מהם בעיניכם האלילים הללו?

- 1 תומס הובס, לויטן, מאנגלית: אהרן אמיר, ירושלים: שלם, תש"ע, חלק א, פרק יג, עמ' 88.
- 2 תוקידידס, תולדות מלחמת פילופונים, מיוונית: א"א הלוי, ירושלים: מוסד ביאליק, תשי"ט, ספר חמישי, פט, עמ' 278.
- 3 בראשית רבה מב, ח.
- 4 Warren Bennis, *On becoming a leader*, Basic Books, 1989, p. 49.
- 5 רוברט פרוסט, "השביל שלא נבחר", מאנגלית: אמיר אור, הארץ, 24.4.2013.